

Ks. Ryszard Selejdak

Departament Seminariorów Kongregacji ds. Duchowieństwa w Watykanie

Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego

Słowa kluczowe: diakonat stały, integralna formacja diakonów, formacja intelektualna, *Rationes institutionis diaconorum permanentium*, program formacji intelektualnej, dyscypliny naukowe, sposób wykładania, miejsca i czas formacji doktrynalnej.

Key words: Permanent diaconate, candidates for the diaconate, integral formation, higher institutes for religious studies, scientific disciplines, teaching methods, cultural context.

Schlüsselworte: Ständiger Diakonat, Kandidaten für den Diakonat, umfassende Bildung, höhere Bildungseinrichtungen für die kirchlichen Wissenschaften, wissenschaftliche Disziplinen, Unterrichtsweise, kultureller Kontext.

Wprowadzenie

Kościół za jedno z najważniejszych swoich zadań uważa zagwarantowanie przysługim diakonom stałym właściwej formacji, odpowiadającej duchowi czasów¹.

Adres/Adresse/Anschrift: ks. dr hab. Ryszard Selejdak, Dyrektor Departamentu Seminariorów Kongregacji ds. Duchowieństwa w Watykanie, Congregazione per il Clero, Piazza Pio XII, 3; I - 00193 Roma, r.selejdak@virgilio.it

¹ Por. Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 1984 (dalej: KPK), kan. 1027; Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych*, 22.02.1998, Watykan 1998 (dalej: WDFDS), n. 40–88; P. Schiavone, *Quale formazione per il diaconato permanente?*, w: *Il diaconato permanente*, Napoli 1983, s. 99–145; E. Petrolino, *I diaconi annunziatori della Parola, ministri dell'altare e della carità*, Cinisello Balsamo 1998, s. 107–132; idem, *Diaconi permanenti nella Chiesa del Terzo Millennio*, w: M. Rusotto (red.), *Radici... il Mistero del Ministero. Corsi di formazione permanente per Presbiteri e Diaconi*, t. I, Palermo 2001, s. 242–243; S. Zardoni, *I diaconi nella Chiesa. Ricerca storica e teologica sul diaconato*, Bologna 1991, s. 172–177; J.S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, *Il diaconato in Italia* 110 (1998), s. 47; R. Selejdak, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych*, Częstochowa 2003, s. 49–97; M. Marczewski,

Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, takie jak *Gaudium et spes*², *Solicitudo rei socialis*³, *Redemptoris missio*⁴ czy *Pastores dabo vobis*⁵, ukazując charakterystykę współczesnego świata, streszczają ją w następujących punktach:

- dokonały się wielkie przemiany naukowe, techniczne i gospodarcze. Widoczny jest wzrost poziomu oświaty oraz różnych form życia społecznego;
- widoczne jest szerzenie się pewnych form religijności bez Boga oraz rozwój i rozprzestrzenianie się sekt;
- można zauważyć przesadne podkreślanie podmiotowości osoby, szerzenie się ateizmu politycznego i egzystencjalnego, rozpad rodziny i wypaczenie rozumienia ludzkiej płciowości;
- w samych środowiskach kościelnych niepokoją takie zjawiska, jak ignorancja religijna wielu wierzących, znikoma skuteczność katechezy, źle pojmowany pluralizm teologiczny, kulturowy i duszpasterski, nieufność wobec hierarchii, subiektywizacja wiary, zjawisko warunkowej przynależności do Kościoła.

Szybkie tempo zmian warunków, w których odbywa się posługa diakonańska, przemiany społeczno-kulturowe, rozwój nauk kościelnych i świeckich, rozwój życia chrześcijańskiego na różnych etapach egzystencji, wymagają od diakona solidnej formacji.

1. Konieczność solidnej integralnej formacji przyszłych diakonów stałych

Jan Paweł II podkreśla, że przynależność diakonatu do sakramentu święceń oraz wielorakie zadania, jakie są powierzane diakonom, wymagają, aby kandydatom do diakonatu zagwarantować solidną integralną formację⁶. Zdaniem papieża

---

Formacja diakonów stałych, Roczniki Teologiczne 47 (2000) 6, s. 163–190; C.M. Martini, *La diaconia come ministero della speranza*, w: G. Bellia (red.), *La Chiesa diaconia ministeriale di salvezza*, Reggio Emilia, 2004, s. 25–33; M. Presciutti, A. Farneti, *La formazione*, Orientamenti Pastoralni 7 (2005), s. 173; R. Cabié, *Le diaconat: un renouveau? Du diacre d'autrefois au diacre d'aujourd'hui*, Bulletin de littérature ecclésiastique 107 (2006) 1, s. 112; J. Durán y Durán, *Das Amt des Diakons im Dokument von Aparecida 2007*, Diaconia XP 43 (2008) 1–2, s. 88–90; A. Montan, *Il profilo del diaconato permanente nel vigente Codice di Diritto Canonico*, Seminarium 48 (2008) 4, s. 765–766; I. Schinella, *La dimensione intellettuale nella formazione diaconale*, Seminarium 48 (2008) 4, s. 854.

² Por. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, 5.12.1965, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002 (dalej: KDK), n. 46–90.

³ Por. Jan Paweł II, *Solicitudo rei socialis*. Encyklika z okazji dwudziestej rocznicy ogłoszenia *Populorum progressio*, 30.12.1987, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, n. 11–26.

⁴ Por. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*. Encyklika o stałej aktualności postanienia misyjnego, 7.12.1990, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, n. 32–40.

⁵ Por. Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*. Adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie, 25.03.1992, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane. Adhortacje*, t. II, Kraków 2006 (dalej: PDV), n. 6–9.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Discorso ai diaconi italiani*, 16.03.1985, n. 3, *Insegnamenti* 8 (1985) 1, s. 650.

formacja taka jest istotnym warunkiem, od którego zależy owocność przywrócenego diakonatu stałego⁷. Stąd ma ona znaczenie fundamentalne dla Kościoła⁸.

Formację kandydatów do diakonatu stałego ukazują dokumenty posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła dotyczące diakonatu stałego oraz opracowane przez Konferencje Biskupów narodowe *Rationes institutionis diaconorum permanentium*⁹.

Pełne ujęcie tej tematyki znajdujemy w dokumencie Kongregacji Edukacji Katolickiej, zatytułowanym *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych*. Kongregacja podkreśla w nim bardzo wyraźnie, że kompetencją Konferencji Biskupów jest wydawanie, w zależności od miejscowych warunków, „odpowiednich przepisów, tak by kandydaci do diakonatu stałego zarówno młodzi, jak i starsi wiekiem mężczyźni, celibatariusze lub żonaci, «byli formowani do prowadzenia życia ewangelicznego, oraz przygotowani do właściwego wykonywania obowiązków związanych z tym święceniem»”¹⁰. Kongregacja zauważa, że poprzez swój dokument pragnie służyć pomocą Konferencjom Biskupów w „przygotowaniu programów formacyjnych, które pomimo że dostosowane do różnych warunków lokalnych, powinny odpowiadać zasadniczym wskazaniom ogólnego programu Kościoła”¹¹. Stąd, według Kongregacji, jej dokument, jak to wynika z jego natury, „podaje jedynie niektóre podstawowe wskazania o charakterze ogólnym, stanowiące normę, do której powinny nawiązywać Konferencje Biskupów przy opracowywaniu lub ewentualnym udoskonalaniu własnych *Rationes* narodowych”¹². Tak więc, uwzględniając ducha twórczości i oryginalności Kościołów partykularnych, zostały wskazane zasady i kryteria stanowiące bazę, na której formacja diakonów stałych może być programowana z poczuciem pewności i w harmonii z innymi Kościołami lokalnymi¹³.

W tym kontekście należy zauważyć, że analogicznie do tego, co określił Sobór Watykański II w odniesieniu do *Rationes institutionis sacerdotum*¹⁴,

⁷ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in America*. Adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy, 28.06.2003, w: PDV, n. 42.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in Oceania*. Adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie i ludach Oceanii: iść drogą, głosić Jego prawdę, żyć Jego życiem, 22.11.2001, w: PDV, n. 50.

⁹ Por. Paweł VI, *Motu proprio Sacrum diaconatus ordinem*, II, 6–10; III, 14–15; VI, 25–29, AAS 59 (1967) 699–700; 700–701; 702–703; idem, *Motu proprio Ad pascendum*, VII, AAS 64 (1972) 540; Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Lettera circolare ai Rev.mi Rappresentanti Pontifici Come è a conoscenza sulla formazione dei candidati al diaconato permanente*, Prot. N. 137/69, EV 3 (1968–1970) 834–837.

¹⁰ WDFDS, n. 13.

¹¹ Ibidem, n. 14.

¹² Ibidem; por. J. S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, s. 47.

¹³ Por. WDFDS, n. 14.

¹⁴ Por. Sobór Watykański II, *Optatum totius*. Dekret o formacji kapłańskiej, 28.10.1965, w: KDK, n. 1.

także dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej wzywa Konferencje Biskupów, które zdecydowały się przywrócić diakonat stały, aby przedstawiły własne *Rationes institutionis diaconorum permanentium* do rozpatrzenia i zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską. Początkowo, jak zaznacza dokument Kongregacji, zostaną one zatwierdzone *ad experimentum*, a później na określoną liczbę lat, tak aby zagwarantować ich okresowe rewizje¹⁵. Kompetencje do zatwierdzania narodowych *Rationes institutionis diaconorum permanentium* posiada obecnie Kongregacja ds. Duchowieństwa¹⁶.

Kongregacja Edukacji Katolickiej w dokumencie *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych* ukazuje formację kandydatów do diakonatu stałego jako proces wieloetapowy i wieloaspektowy. Podkreśla też z całą mocą, że: „Formacja diakonów, podobnie zresztą jak i kandydatów do innych urzędów kościelnych oraz wszystkich ochrzczonych, jest zadaniem, które angażuje cały Kościół”¹⁷.

Ta odpowiedzialność Kościoła za odpowiednie przygotowanie przyszłych diakonów przejawia się w otaczaniu ich miłością, modlitwą i opieką, solidarnością z nimi i troską, aby „mogli osiągnąć pełnię swojego powołania”, korzystając z daru Słowa Bożego i sakramentów¹⁸.

Formacja diakonów stałych musi być oparta na solidnym fundamencie teologicznym, posiadać wyraźne ukierunkowanie duszpasterskie, być dostosowana do potrzeb i programów duszpasterskich kościoła lokalnego. Kodeks Prawa Kanonicznego zaleca, aby kandydaci do diakonatu stałego byli „zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu, kształtowani do pielęgnowania życia duchowego oraz nauczeni właściwego wykonywania funkcji związanych z tym święceniem”¹⁹. Program formacyjny powinien obejmować i harmonijnie zespolać cztery podstawowe wymiary: ludzki, duchowy, doktrynalny i pastoralny²⁰. W czasach nam

¹⁵ Por. WDFDS, n. 15; por. także J.S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, s. 48.

¹⁶ Por. Benedykt XVI, Motu proprio *Ministorum institutio*, 16.01.2013, L'Osservatore Romano 2013, z 26 stycznia, s. 5.

¹⁷ WDFDS, n. 18.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ KPK, kan. 236.

²⁰ Por. WDFDS, n. 66–8; Konferencja Episkopatu Irlandii, *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 523/2003, n. 46; Konferencja Episkopatu Czech, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, 24.07.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 334/2007, n. 45; Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych, *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, 12.10.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 78/2000, n. 104; Konferencja Episkopatu Austrii, *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, 20.02.2010, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1097/2006, n. 5.3.

współczesnych duże znaczenie winno się dać zwłaszcza formacji intelektualnej przyszłych diakonów stałych.

2. Formacja intelektualna

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, „Formacja intelektualna jest koniecznym wymiarem formacji diakańskiej, ponieważ ofiaruje diakonowi pożywny pokarm dla jego życia duchowego i drogocenne narzędzie dla jego posługi”²¹.

Trzeba jednak już na wstępie zauważyć, że to autorytatywne stwierdzenie nie jest nowe. Istotnie, o potrzebie zagwarantowania odpowiedniej formacji intelektualnej przyszłych diakonów pisał Papież Paweł VI w Motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem*: „Należałoby sobie życzyć, ażeby także i ci diakoni niemniejszą posiadali wiedzę [...] lub przynajmniej posiadali taką wiedzę, która zdaniem Konferencji Episkopatu będzie im konieczna do wypełniania właściwych im obowiązków”²².

Paweł VI nawiązywał do tego tematu również w innym miejscu tegoż dokumentu, podkreślając, że formacja taka jest dla diakonów stałych niezbędna, aby mogli oni „wypełniać roztropnie i zbawiennie różne posługi diakańskie”²³.

Następnie, ten sam papież w Motu proprio *Ad pascendum*, stwierdził: „Gdy chodzi o zakres studiów teologicznych, które winny poprzedzić święcenia diakonów stałych, to Konferencje Biskupów mają wydać – biorąc pod uwagę miejscowe warunki – obowiązujące normy, przedstawiając je do zatwierdzenia Kongregacji Nauczania Katolickiego”²⁴.

---

²¹ WDFDS, n. 79; por. także Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, 22.01.2004, w: Biblioteka Niedzieli, t. 157, Częstochowa 2004, n. 59; Konferencja Episkopatu Francji, *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, 10.02.2000, w: *Documents d'Église. Les éditions du Cerf*, Paris 2000, n. 29; Konferencja Episkopatu Hiszpanii, *Normas Básicas para la formación de los Diaconos permanentes en las diócesis españolas*, 15.01.2000, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 93/2000, n. 45; Konferencja Episkopatu Kostaryki, *Normas básicas para la formación de los diaconos permanentes en las Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, 20.04.2004, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1366/2002, n. 44; Konferencja Episkopatu Litwy, *Nuolatinio diakonų lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, 9.06.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 102/2006, n. 79; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 55; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 117.

²² Paweł VI, Motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem*, III, 14, AAS 59 (1967) 700–701.

²³ Ibidem, II, 9, AAS 59 (1967) 700.

²⁴ Paweł VI, Motu proprio *Ad pascendum*, VII b, AAS 64 (1972) 540.

Z kolei, Kongregacja ta w Liście okólnym *Come è a conoscenza* wyjaśniła, że: „Należy zdecydowanie wykluczyć przygotowanie pospieszne i powierzchowne, ponieważ zadania diakonów, zgodnie z tym, co zostało ustalone w Konstytucji *Lumen gentium* (n. 29) i w Motu proprio (n. 22), są tak ważne, iż wymagają formacji solidnej i skutecznej [...] formacji doktrynalnej, która przewyższałaby tę katechisty i w jakimś stopniu analogiczną do kapłańskiej”²⁵.

Wreszcie, Jan Paweł II, przemawiając do diakonów stałych we Włoszech, zalecał kandydatom do diakonatu systematyczne i długotrwałe studium Słowa Bożego, dyscyplin teologicznych, nauczania Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, duchowości chrześcijańskiej, według dyrektyw, wskazań i programów kompetentnej władzy kościelnej²⁶.

Tak więc solidna i skuteczna formacja doktrynalna jest już od dłuższego czasu uważana za niezbędne narzędzie dla tego, który jest powołany do spełniania posług diakańskich. Jest ona szczególnie nagląca dziś, ze względu na wyzwania „nowej ewangelizacji”, do podjęcia których Pan powołuje Kościół w trzecim tysiącleciu. Te wyzwania wymagają od wszystkich wierzących, zwłaszcza od przyszłych kapłanów i diakonów, bardziej pogłębionej znajomości tajemnic Bożych, aby móc je później głosić w sposób przekonujący współczesnemu człowiekowi²⁷.

Konieczność solidnej formacji doktrynalnej diakonów wynika również z obecnej sytuacji, ukształtowanej w dużej mierze przez obojętność religijną, powszechną niewiarę w realną zdolność rozumu do poznania obiektywnej i uniwersalnej prawdy, zanikanie zmysłu etycznego i dewaluację wartości. Formacja dok-

²⁵ Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Lettera circolare ai Rev.mi Rappresentanti Pontifici Come è a conoscenza sulla formazione dei candidati al diaconato permanente*, Prot. N. 137/69, EV 3 (1968–1970) 835; tłum. własne; por. także, Konferencja Episkopatu Włoch, *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, 4.05.1993, w: E. Petrolino, *Enchiridion sul diaconato. Le fonti e i documenti ufficiali della Chiesa*, Città del Vaticano 2009, n. 29; O. F. Pecci, *Il nuovo documento della CEI, Il diaconato in Italia 91–92* (1993), s. 9; A. Montan, *La formazione e il ministero del diacono permanente nei documenti del Magistero dal Concilio Vaticano II ad oggi*, *Il diaconato in Italia 110* (1998), s. 24–25; Ó.A. Álvarez Zea, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, Roma 2005, s. 122.

²⁶ Por. Jan Paweł II, *Discorso ai diaconi permanenti in Italia*, n. 3, *Insegnamenti* 8 (1985) 1, s. 650.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Discorso al clero, ai religiosi, alle religiose e ai membri degli istituti secolari della regione*, Bologna, Cattedrale di San Pietro, 18.04.1982, n. 5, *Insegnamenti* 5 (1982) 1, s. 1250; por. także Konferencja Episkopatu Brazylii, *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, 18.08.2003, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1227/2002, n. 148; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 29; S. Zardoni, *I diaconi nella Chiesa. Ricerca storica e teologica sul diaconato*, s. 175; P. Schiavone, *Quale formazione per il diaconato permanente?*, s. 139–143; E. Chizzoniti, *Il diaconato permanente*, Roma 2006, s. 49; Ó.A. Álvarez Zea, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, s. 121; J.E. González Magaña, *Los protagonistas de la formación y el discernimiento de los diáconos permanentes*, *Seminarium* 48 (2008) 4, s. 911.

trynalna powinna więc prezentować wysoki poziom, aby móc uczynić diakonów zdolnymi do głoszenia niezmienniej Ewangelii Chrystusa i do ukazywania jej jako wiarygodnej wobec słusznych wymagań ludzkiego rozumu.

Wreszcie wobec pluralizmu kulturowego, wyrażającego się w rozmaitych formach nie tylko w społeczeństwie świeckim, lecz również w samej wspólnotce Kościoła, diakoni winni odznaczać się szczególną zdolnością krytycznego rozeznawania rzeczy. Mogą oni ją nabyć jedynie przez formację intelektualną pogłębioną i kompletną²⁸.

Kandydaci do diakonatu, aby podjąć taką właśnie formację intelektualną, winni posiadać dyplom ukończenia szkoły średniej, konieczny do rozpoczęcia studiów na poziomie uniwersyteckim²⁹.

2.1. Kryteria przy opracowywaniu programu formacji intelektualnej

W *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych* zawarte są niektóre konkretne kryteria, które Konferencje Biskupów winny wziąć pod uwagę, opracowując program formacji intelektualnej przyszłych diakonów. Według tego dokumentu Kongregacji Edukacji Katolickiej chodzi o to, aby diakon:

„a) był zdolny do zdania sobie sprawy ze swej wiary i pogłębiał swoją świadomość kościelną;

b) był przygotowany do wypełniania specjalnych zadań związanych z jego posługą;

c) posiadał zdolność oceny sytuacji i odpowiedniej inkulturacji Ewangelii;

d) poznał techniki przekazywania wiadomości i animacji spotkań, jak również posiadał umiejętność publicznego przemawiania, przewodniczenia oraz udzielania rad”³⁰.

²⁸ Por. PDV, n. 51; por. także WDFDS, n. 79; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 148; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 29 i 32; Konferencja Episkopatu Anglii i Walii, *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 524/2005, n. 3.40; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 118 i 218; N. Ceci, *Il ministero del diacono nel mondo del lavoro*, s. 66; R. Selejdak, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych*, s. 80–81; H. Denis, R. Schaller, *Il diaconato nel mondo d'oggi*, Milano 1968, s. 110–112; E. Lodi, *Le esigenze della diaconia secondo la lex orandi*, *Il diaconato in Italia* 88 (1992), s. 24; J.S. Martins, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, s. 51; H. Simon, *Les diverses dimensions de la formation des diacres permanents*, *Seminarium* 37 (1997) 4, s. 802–803.

²⁹ Por. *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 30; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 49.

³⁰ WDFDS, n. 80; por. także *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 30; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.41; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 121 i 196.

2.2. Dyscypliny naukowe i sposób ich wykładania

Kierując się kryteriami *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, program formacji intelektualnej winien obejmować nauczanie następujących dyscyplin naukowych:

„a) Wprowadzenie do Pisma Świętego i do jego właściwej interpretacji; Teologię Starego i Nowego Testamentu; związek między Pismem Świętym i Tradycją; stosowanie Pisma Świętego w głoszeniu Słowa Bożego, w katechezie i ogólnie w działalności duszpasterskiej;

b) Wprowadzenie do studium Ojców Kościoła i historii Kościoła;

c) Teologię Fundamentalną, ze wskazaniem źródeł, tematów i metod teologii; przedstawienie zagadnień dotyczących Objawienia i relacji między wiarą a rozumem, w celu uzdolnienia przyszłych diakonów do ukazywania racjonalności wiary;

d) Teologię Dogmatyczną z jej różnymi traktatami; trynitarnym, o stworzeniu, chrystologicznym, eklezjologicznym i ekumenicznym, mariologicznym, antropologią chrześcijańską i sakramentologią (szczególnie teologią posługi ministerialnej), eschatologią;

e) Moralność chrześcijańską w jej wymiarach osobowym i społecznym, a w szczególności naukę społeczną Kościoła;

f) Teologię duchowości;

g) Liturgikę;

h) Prawo kanoniczne”³¹.

Szkockie, angielskie i walijskie *Rationes diaconorum permanentium* zwracają zwłaszcza uwagę na potrzebę solidnego studium Pisma Świętego przez przyszłych diakonów. Dogłębna znajomość Biblii ma bowiem zasadnicze znaczenia dla ich życia duchowego oraz posługi homiletycznej i katechetycznej³².

³¹ WDFDS, n. 81; por. także *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 31; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 185 i 193; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 31; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.42, 3.43 i 3.44; *Nuolatinio diakonų lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 80; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 124 i 196; G. Bellia, *Il diaconato: discernimento, formazione e stati di vita*, *Il diaconato in Italia – Atti del XXII Convegno Nazionale*, 3–6.08.2009, s. 13.

³² Konferencja Episkopatu Szkocji, *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, 10.03.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 296/2002, n. 5.6: „Since the deacon is a minister of the word, the study of and meditation of Sacred Scripture will be at the heart of his formation. A respect and love for the word of God in both the Old and New Testaments must accompany a growing understanding of how to read and interpret the sacred books in accordance with the Tradition of faith and the Church’s Magisterium. This study will provide the indispensable foundation for the deacon’s own life of prayer and for the more practical work of learning how to prepare and deliver the homily. Opportunities for catechesis and leading the people in prayer and devotion also require a solid grounding in the study of the bible”; por. także *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.42.

Podobnie w przygotowaniu intelektualnym kandydatów portorykańskich do diakonatu kładzie się duży nacisk na solidne przygotowanie biblijne oraz na przedmioty o charakterze pastoralnym i kerygmatycznym. Zaleca się także, aby mieć na uwadze wcześniejsze przygotowanie zawodowe kandydatów³³.

Konferencja Episkopatu Brazylii zwraca uwagę na potrzebę szczególnego dowartościowania w programach formacji intelektualnej przedmiotów pastoralnych i przedmiotów omawiających problemy polityczno-ekonomiczne współczesnego świata oraz charakterystyczne dla społeczeństwa Brazylii³⁴.

Angielsko-walijskie i amerykańskie *Rationes* podkreślają konieczność solidnego studium przez kandydatów do diakonatu problematyki związanej z ekumenizmem³⁵.

Kongregacja Edukacji Katolickiej zachęca również, aby stosownie do sytuacji i potrzeb uzupełnić program nauczania studium innych religii oraz kompleksu zagadnień społecznych i filozoficznych³⁶.

Dużą uwagę winno się poświęcić także dogłębnemu poznaniu Katechizmu Kościoła Katolickiego³⁷.

Ponadto sugeruje się, aby zwrócić uwagę na nauczanie przedmiotów technicznych przygotowujących kandydatów do wykonywania pewnych posług związanych ze święceniami diakońskimi. Chodzi np. o pogłębianie wiadomości z zakresu psychologii, pedagogiki katechetycznej, retoryki, śpiewu kościelnego, sposobu funkcjonowania organizacji katolickich, administracji kościelnej, sposobu prowadzenia rejestrów chrztu, bierzmowania, sakramentu małżeństwa, zmarłych³⁸.

W tym kontekście warto zauważyć, że tylko nieliczne narodowe *Rationes diaconorum permanentium* zalecają odpowiednie studium filozofii. Chlubnym wyjątkiem jest *Ratio* szkockie, które wyraźnie podkreśla, że właściwe studium teologii jest niemożliwe bez pogłębionego studium przedmiotów filozoficznych³⁹.

³³ Por. O.J. Hernandez Correa, *Naturaleza eclesial y configuracion juridica del Diaconado Permanente*, Mexico 2002, s. 73; Ó.A. Álvarez Zea, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, s. 128.

³⁴ Por. *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 185.

³⁵ Por. *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, n. 3.46; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 151.

³⁶ Por. WDFDS, n. 81.

³⁷ Por. *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 31; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 124 i 196; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, n. 5.3.3.

³⁸ Por. Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Lettera circolare Come è a conoscenza*, EV 3 (1968–1970) 836; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 31; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, n. 33.

³⁹ Por. *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, n. 5.12.

Oprócz zagwarantowania kandydatom do diakonatu odpowiednio dobrych do ich tożsamości i posługi przedmiotów ważny jest również odpowiedni sposób ich wykładania. Profesorzy, zwłaszcza przedmiotów teologicznych, powinni być świadomi ścisłej relacji zachodzącej pomiędzy formacją doktrynalną a formacją ludzką, duchową i pastoralną. Związek ten stanowi dzisiaj niezbędny element we właściwym przygotowaniu kandydata do diakonatu. Przez tę jedność wiedzy i życia przyszły diakon stara się zdobyć mądrość, która z kolei uzdalnia go i prowadzi do poznania i przyłgnięcia do Boga.

Oznacza to formowanie integralnych osobowości diakonów, którzy w czasie przeznaczonym na formację osiągnęliby syntezę życia i świętości, wzorując się na Jezusie-Słudze, Jego całkowitym oddaniu się Ojcu oraz bezgranicznej służbie człowiekowi. Dla kandydata do diakonatu stanowi to również przebycie pewnej drogi w poszukiwaniu uwielbienia i kontemplacji tajemnicy, która powinna napełnić jego serce i życie w przyszłej posłudze diakońskiej. Jan Paweł II stwierdza, że „[...] istotą refleksji teologicznej jest przyłgnięcie do Jezusa Chrystusa, Mądrości Bożej”⁴⁰.

W wykładaniu przedmiotów teologicznych profesorzy powinni koniecznie ukazywać kandydatom do diakonatu ścisłą więź między teologią i życiem duchowym, która była charakterystyczna dla teologii pierwszych wieków.

Według Josepha Ratzingera, „Na miano teologii zasługuje tylko taka, która jest jednością świętości i świadectwa w życiu Kościoła [...]. Mówienie o związku zachodzącym między teologią a świętością nie ma charakteru sentymentalnego lub pobożnościowego, lecz znajduje fundament w logice rzeczy i jest poparte świadectwem całej historii. Nie można sobie wyobrazić Atanazego bez nowego doświadczenia Chrystusa ze strony Opata Antoniego; Augustyna bez umiłowania jego drogi zmierzającej do radykalizmu chrześcijańskiego; Bonawentury i teologii franciszkańskiej XIII wieku bez nowej wielkiej aktualizacji Chrystusa w figurze św. Franciszka z Asyżu; Tomasza z Akwinu bez umiłowania Ewangelii i ewangelizacji przez św. Dominika. W ten sposób można byłoby rozpatrywać całą historię teologii”⁴¹.

Z kolei Hans U. von Balthasar podkreśla, że bardzo często niewłaściwie dokonywano podziału między „teologią przy stole” a „teologią na kolanach”. Klasycznym przykładem uprawiania „teologii na kolanach” jest św. Bonawentura, który mówił: „Niech nikt nie wierzy, że mu wystarczy lekcja bez namaszczenia, spekulacja bez ducha pobożności, poszukiwanie bez zdumiewania się, obserwacja bez radosnego uniesienia, działalność bez pobożności, wiedza bez miłości, inteligencja bez pokory, studium bez łaski Bożej, badania bez mądrości pochodzącej z Bożej inspiracji”⁴².

⁴⁰ PDV, n. 53.

⁴¹ J. Ratzinger, *Teologia e Chiesa*, *Communio* 87 (1986), s. 101.

⁴² H.U. von Balthasar, *Teologia e santità*, w: idem, *Verbum Caro*, Brescia 1968, s. 200–229.

Te niezwykle ważne słowa św. Bonawentury winny z pewnością być przedmiotem głębokiej refleksji wszystkich kandydatów do diakonatu i odpowiedzialnych za ich przygotowanie, a zwłaszcza profesorów. Wskazują one bowiem na podstawową zasadę wykładania i studiowania teologii. Fakt, że refleksja teologiczna znajduje swoje zasadnicze odniesienie do Jezusa Chrystusa, oznacza konieczność uznania jej za fundament formacji duchowej⁴³.

W tym kontekście jest oczywiste, że aby formacja intelektualna była skutecznym narzędziem integralnej formacji przyszłego diakona, profesorowie winni starać się realizować szereg ściśle określonych celów.

Po pierwsze: ukierunkowanie duszpasterskie formacji wymaga, aby profesorowie poprzez wykład przedmiotów przewidzianych przez program nauczania przygotowali przyszłych diakonów stałych, zdolnych do właściwego podjęcia wyzwań nowej ewangelizacji. W czasach współczesnych, także diakon wezwany jest do głoszenia Ewangelii światu często obojętnemu oraz do rozwiązywania różnorodnych i złożonych problemów ludzkich. Formacja intelektualna nie tylko powinna prezentować solidny poziom naukowy i być pielęgnowana z największą starannością, ale powinna być również zintegrowana ze świadectwem głębszego zrozumienia wiary i przez to świętości.

Po drugie: należy mieć zawsze na uwadze fakt, że „Prawdziwa teologia wywodzi się z wiary i chce prowadzić do wiary”⁴⁴. Oznacza to, że rzeczywistość wiary, która winna być obecna u każdego autentycznego profesora teologii, musi udzielać się także kandydatom do diakonatu w ich studiach. Istotnie, „wiara i dojrzała refleksja – ściśle się ze sobą wiążą i splatają. Właśnie ich wewnętrzna koordynacja i wzajemne przenikanie decydują o prawdziwej naturze teologii, a co za tym idzie – o treściach, o metodach i o duchu, zgodnie z którym należy wypracowywać i studiować świętą naukę”⁴⁵. Pogłębione studium teologiczne jest gwarancją autentycznej wiary. Kandydatów do diakonatu stałego winno się więc zachęcać do solidnego studiowania teologii fundamentalnej i do bycia wrażliwymi na najbardziej aktualne problemy ludzi wynikające z sytuacji społeczno-kulturowej.

Po trzecie: formacja intelektualna powinna pomóc przyszłym diakonom w ukształtowaniu własnej wizji prawd objawionych przez Boga w Jezusie Chrystusie. Wizja ta winna być pełna, scalona i pogłębiona⁴⁶. Dlatego też winno się im umożliwić poznanie organiczne wszystkich najważniejszych prawd wiary chrześcijańskiej. Trzeba im zatem pomóc w dokonaniu syntezy obejmującej wkład

⁴³ Por. V. Gambino, *Dimensioni della formazione presbiterale*, Torino 1993, s. 295; R. Selejda, *Stawać się kapłanem trzeciego tysiąclecia*, Częstochowa 2001, s. 58.

⁴⁴ PDV, n. 53.

⁴⁵ Ibidem; por. także *Nuolatiniņi diakonņi lietuvoje ugdyimo, gyvenimo ir tarnystēs gairēs*, n. 79.

⁴⁶ Por. PDV, n. 54; por. także *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 29.

różnych dyscyplin teologicznych, których specyfika nabiera autentycznej wartości tylko w ich głębokim wzajemnym powiązaniu⁴⁷.

Po czwarte: w czasie formacji intelektualnej profesorowie powinni starać się pogłębiać wiarę osobistą kandydatów do diakonatu oraz ich więź z Jezusem Chrystusem, który *umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie* (Ef 5, 25). Ponadto powinni im pomagać w nabywaniu stałych postaw wynikających z wiary. Winni więc m.in. uczyć kandydatów do diakonatu: koordynować wiedzę teologiczną z dawaniem apostołskiego świadectwa; rozumieć i przeżywać wzajemny związek między wiedzą teologiczną, słuchaniem słowa Bożego i uczestnictwem w liturgii; wyrażać we własnym życiu świadomość i świadectwo tajemnicy, aby być jej znakiem i przekazicielem; ukazywać ideał ofiarnej służby zaprezentowanej przez Chrystusa-Sługę.

Po piąte: w formacji intelektualnej przyszłych diakonów powinno się uwzględnić kontekst kulturowy, który stanowi zawsze wielkie wyzwanie dla Kościoła. W sposób szczególnie należy zwrócić uwagę na ekumenizm, aspekty misyjne, problemy etyczne, sekularyzację wiary⁴⁸.

Nie ulega wątpliwości, że jedynie tak ukierunkowana przez profesorów formacja intelektualna może pomóc przyszłemu diakonowi stałemu w pogłębieniu poznania Bożych tajemnic, w skutecznym podjęciu wyzwań nowej ewangelizacji i w nawiązaniu owocnego dialogu ze współczesnym człowiekiem.

2.3. Miejsce formacji doktrynalnej i jej wymiar czasowy

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, formacja doktrynalna kandydatów winna dokonywać się tam, gdzie jest to możliwe, w istniejących już instytucjach nauk kościelnych lub w innych instytucjach specjalizujących się w formacji teologicznej. W sytuacji zaś, kiedy brakuje takich instytucji i trzeba będzie dopiero zakładać odpowiednie szkoły do formacji teologicznej diakonów, należy pamiętać, aby liczba godzin wykładowych i seminariów wynosiła nie mniej niż tysiąc w okresie trzech lat. Ponadto zaleca się, aby kursy podstawowe kończyły się egzaminami, a na koniec trzyletniego cyklu formacyjnego był przewidziany egzamin końcowy z całości⁴⁹.

⁴⁷ Por. PDV, n. 54.

⁴⁸ Por. ibidem; por. także *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 124.

⁴⁹ Por. WDFDS, n. 82; por. także, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, n. 59; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 32; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, n. 192; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 47; *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en las Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, n. 46; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*,

We Włoszech kandydaci do diakonatu winni studiować przede wszystkim w wyższych instytutach wiedzy religijnej. Jest to konieczne ze względu na umożliwienie im w przyszłości ewentualnego nauczania religii katolickiej w szkołach państwowych. W przypadku innych szkół przeznaczonych dla formacji intelektualnej przyszłych diakonów zaleca się, aby realizowały one programy nauczania analogiczne do gwarantowanych przez wyższe instytuty wiedzy religijnej. Tak więc oprócz wykładów w programach tych szkół powinny zostać uwzględnione wszelkiego typu seminaria i ćwiczenia naukowe. W przypadkach szczególnych, biskupi powinni zagwarantować kandydatom do diakonatu możliwość podjęcia indywidualnego toku studiów, dostosowanego do ich sytuacji rodzinnej, zawodowej i wcześniej zdobytego wykształcenia. Kurs taki winien zaoferować przyszłym diakonom pełne i pogłębione przygotowanie intelektualne i obejmować odpowiednio dłuższy okres czasu⁵⁰.

W Hiszpanii trzyletnią formację intelektualną przyszłym diakonom zapewniają zazwyczaj wyższe instytuty wiedzy religijnej⁵¹. W szczególnych przypadkach, gdyby kandydat nie mógł skorzystać z tej formy formacji, powinien być on powierzony opiece kapłana odznaczającego się świętością życia i solidnym przygotowaniem doktrynalnym, który zatroszczyłby się o niego, pouczył go i mógł również zaświadczyć o jego roztropności i dojrzałości. Ponadto zaleca się, aby taki kandydat skorzystał z kursów teologii na odległość⁵².

W Stanach Zjednoczonych formację intelektualną przyszłym diakonom zapewniają katolickie kolegia, szkoły teologiczne, uniwersytety oraz w wyjątkowych sytuacjach seminaria duchowne diecezjalne i zakonne⁵³. Ponadto kandydaci mogą nabyć wspomnianą formację poprzez uczestnictwo w kursach na odległość⁵⁴.

Zakończenie

Podsumowując należy zauważyć, że formacja intelektualna stanowi zasadniczy wymiar integralnej formacji przyszłych diakonów stałych. Jest ona już od dłuższego czasu uważana za niezbędne narzędzie dla powołanego do spełniania

n. 52.1; *Nuolatiniø diakonø lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, n. 80; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, n. 55; *Rahmenordnung zur Ausbildung und verpflichtenden Weiterbildung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, n. 1.

⁵⁰ Por. *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 32.

⁵¹ Por. *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, n. 46.

⁵² Por. *ibidem*, n. 48.

⁵³ Por. *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 261.

⁵⁴ Por. *ibidem*, n. 262–264.

posług diakońskich. Szczególne znaczenie ma ona w dzisiejszych czasach, ze względu na potrzebę podjęcia wyzwania „nowej ewangelizacji”. Te wyzwania wymagają od wszystkich wierzących, zwłaszcza od przyszłych kapłanów i diakonów, bardziej pogłębionej znajomości tajemnic Bożych, aby móc je później w sposób przekonujący głosić współczesnemu człowiekowi. Na profesorach, zwłaszcza przedmiotów teologicznych, ciąży nie tylko odpowiedzialność przekazania kandydatom do diakonatu stałego właściwej i kompletnej wiedzy teologicznej, ale i ukazanie ścisłej więzi między teologią a życiem duchowym i posługą diakońską.

INTELLECTUAL FORMATION OF CANDIDATES FOR THE PERMANENT DIACONATE

(SUMMARY)

This article considers a fundamental element of integral formation of future permanent deacons, namely intellectual formation. The rapid transformation of the conditions in which the diaconal ministry is exercised, social and cultural changes, developments within ecclesiastical and secular sciences, and the development of Christian life in the various phases of existence all demand that deacons receive a good formation. This formation constitutes an essential condition upon which depends the fruitfulness of the restored permanent diaconate. It is, therefore, a matter of significant importance. The programme of intellectual formation of candidates for the permanent diaconate is found in the national *Rationes institutionis diaconorum permanentium*, prepared by the Episcopal Conferences. This formation must be very solid and embrace all the disciplines which make up the ecclesiastical sciences as well as those connected to them.

INTELLEKTUELLE BIDLUNG DER KANDIDATEN FÜR DEN STÄNDIGEN DIAKONAT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Artikel widmet sich der Darstellung einer fundamentalen Dimension der umfassenden Bildung der künftigen Ständigen Diakone, d. h. der intellektuellen Formung. Der rasche Wandel der Bedingungen, in denen sich der diakonale Dienst vollzieht, die sozialen und kulturellen Veränderungen, die Entwicklungen in den kirchlichen und zivilen Wissenschaften, die Entwicklung des christlichen Lebens in den verschiedenen Lebensphasen erfordern eine gute Bildung der Diakone. Sie ist eine wesentliche Bedingung, von der die Fruchtbarkeit des wieder belebten Ständigen Diakonats abhängt, und daher hoch bedeutsam. Das Programm der intellektuellen Bildung der Kandidaten für den Ständigen Diakonats findet sich in den nationalen *Rationes institutionis diaconorum permanentium* der Bischofskonferenzen. Die erwähnte Ausbildung muss sehr solide sein und alle Disziplinen der kirchlichen Wissenschaften und der mit ihnen verbundenen Fächer umfassen.